

სოფოკლა გეთოკრაფა საუკუნის ქართულ სახილველში

(თეატრმცოდნეობითი ძიებანი)

დომიტრი ჯანელიძე

მოდგენის პრობლემას ვეხები. ეს პრობლემა გიორგი ერისთავმა წამოჭრა. როცა მან აღადგინა ეროვნული პროფესიული თეატრი, როგორც პოეტ-დრამატურგს შეფეროდა, მეტაფორა იხმარა და განაცხადა: „ის დაკარგული ძველი ეარსკვლავი აღმოგვიცნა“. ეს პრობლემა, მარტივი ენით, იმავე დროს გამოხატა დომიტრი ყიფიანმა: „ძველი დასაჯერებელია, რომ ქართველებს, რომელნიც თავის ენისათვის ითვისებდნენ სანსკრიტულ და ბერძნულ ფორმებს და იცნობდნენ ამ ენაზე შექმნილ მწერლობას, არ გადმოვლათ მათგან დრამატურული ფორმებიც და არ შეეტანათ თავის მწერლობაში, თუ გინდ თარგმნილი პიესები“ (გაზ. „კავკაზ“, 1854. № 37).

გ. ერისთავის პოეტური წარმოსახვის და დომიტრი ყიფიანის დასაშვები ეჭვების გზა-კვალს შეუდგეი; აღიძურის ცოდნის მოძიება შეხსიერება, გროვდება ძველი ბერძნული ტრაგედიების საქართველოში განხორციელების პრობლემასთან მეტნაკლებად დაკავშირებული ფაქტები, არაპირდაპირი, ირიბად და ცერად ნათქვამის მიინშენბანი, ტარდება მათი სისტემატიზაცია, დროსა და „სიურცის დაუნჯებით“ პარალელების, ანალოგიების შერჩევა; შემდეგ ყოველივე ამის შეჯერება, შემოწმება მიხვედრიდან აღმაკვლად-დაღმავალი დაეჭვება: დარწმუნების, ჭოჭმანის, ტანჯვის გზაც უნდა მოვლიათ, რომ დასაშვებდ რამ გამოიკეთოს. ცხადია, ეს ვერც დაგაკამაყოფილებს ვერც ამაზე შევ-

ჩერდებით—ძიება, აწონ-დაწონა გრძელდება. პოეტის თქმისა არ იყოს—„ფრთები ფრთები გინდა, კიდევ ფრთები გინდა“, რომ ფანტაზიითაც გაეცდეთ ცნობილის საზღვრებს და ყოვლად მაშველმა ინტუიციამ შეგაკძლებინოს ვარაუდი გარკვევით გამოთქვათ, ჰიპოთეზა შეიქმნას, რაც დაუცხრომელ ფიქრებში დღე-ღამის გასწორებას ითხოვს, რათა დაუჯერებელი რამ სარწმუნოდ იქცეს. ჩემი ჰიპოთეზა შეიძლება დადასტურდეს, შესაძლოა უარყოფილ იქნეს, მაგრამ, ვფიქრობ, რომ ვარაუდთა უკუგდების შემთხვევაშიც კი, სარგებლობა შეიძლება მოიტანოს, რამდენადაც საკითხის კვლევას კარი ეხსნება, ნიადაგი უნდდება და საგნის შემეცნებაში შევფავართ.

სოფოკლე საქართველოში. ანტიკურის რეაბილიტაციის პირობებში, ჩანარუხადის მიერ სოფოკლეს ხსენება, სრულიადაც არ უნდა იყოს შემთხვევითი, ისტორიულ აუცილებლობას აცილებული, იჩქითად წამოსროლილი სახელი. ამ დროს ჩვეულებად არის ქცეული მითოლოგიური თუ ასტორიული ძველბერძნული პერსონაჟების სისტემატური მოხმობა, ყველა დარგისა და ჟანრის ნაწარმოებში. „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორის მიერ თამარ მეფე ძველბერძნული ღმერთების მოხმობით არის დახასიათებული: „შუენებითა მით აფროდიტიანითა და სიუზვით მით მზეებრთა აპოლონიანითა“ (ქართლის ცხოვრება,

ტრაგედის აქტიორი (გვიანი რომაული ხანის ქანდაკება სპილოს ძვლისაგან)

ტ. II, გვ. 32). ამავე ისტორიკოსის თქმით, თამარ მეფის შექება შეფერის ჰომეროსს („შემსხმელად ხამს ომიროს“, გვ. 2). ამიტომაც არის სრულიად გასაგებები ჩახრუხადის მიერ სოფოკლეს ხსენება.

შუა საუკუნეთა საქართველოში ამ „ელინოფილობას“ თავის ძირფესვი ექნება. კოლხეთის, ქართლის და ქართველებით დასახლებულ პონტოს სამეფოთა ქალაქებში თეატრები არსებობდნენ და, იგულისხმება, რომ იქ ბერძენი ტრაგიკოსებიდან სოფოკლეს ტრაგედია იდგმებოდა. აკი ლუკიანე სამოსატელი (დაახლ. ახ. წ. 120-190) გვამცნობს, რომ პონტოს სამეფოში „ადგილობრივი მცხოვრებლები ივიწყებდნენ ყველა სხვა

საქმეს და მთელი დღეები თეატრში იხსდნენ და უცქეროდნენ ტრატანუსს, კორიბანტებს, სატირებს და მწყემსებს“ (თხზ. (რუსულ ენაზე), მ.-ლ. ტ. II, ცეკვის ბელოვება, 79). გავიხსენოთ, აკად. გ. მელიქიშვილი ვარაუდობს, რომ ქართლის სამეფოში ალბათ წარმოადგენდნენ ელინულ და იქნებ ადგილობრივი აქტორების პიესებს („საქართველოს ძველი ისტორიის საკითხები“, 1959, გვ. 47).

შუა საუკუნეთა ხანაში ქართველობა კი არ იწყებდა, არამედ აღადგენდა და განაგრძობდა სოფოკლეს შემოქმედებასთან ნაცნობობას. მეთორმეტე საუკუნის დასაწყისში, ფილოსოფოსმა, გალობათმეტყველმა და მთარგმნელმა არსენ ივალთოელმა თარგმნა ბერძნულიდან გიორგი მონაზონის (მსოფლიო ისტორია) „ხრონოლოგია“, რომელშიაც იკითხება ძველი ბერძნული კულტურის მრავალ მოღვაწეთა სახელი და საქმე, და მათ შორის, სოფოკლე და ევრიპიდე (ს. ყაუხჩიშვილის გამოც. 1920, გვ. 140).

თვით ჩახრუხადის „თამარიანს“ თუ გადავხედავთ, ელინური სახელი გვხვდება 35-ჯერ, ზოგი მათგანი რამდენჯერმე: ათინა, არისტოტელი, აქილევსი, ელადა, ელენი, კრონოსი, პლატონი, რეა, სელონი, სოკრატე, ზევსი, სოფოკლე, ტროელი, ჰომეროსი, პლატონი, აქილევსი — ხუთ-ხუთჯერ. ეს მცირე სტატისტიკური გამოთვლა წარმოდგენას გვიქმნის, თუ რა ფართო სარბიელს მოიცავდა თამარის ეპოქაში ელინური ტრადიციების აღდგენა. საყურადღებოა, რომ ქართველთა მონასტერს მთაწმინდაზე (ათონში), თავის წიგნთსაცავში ქონდათ სოფოკლეს ტრაგედიები: „აიანტი“, „ელიქტრა“, „ოიდიპოს მეფე“ — ავტორის ბიოგრაფიით, ამასთანავე ესქილეს, ევრიპიდეს ტრაგედიები და არისტოფანეს კომედია (ს. ბელოკუროვი, არსენი სოფხანოვი (რუსულ ენაზე), მ. 1891, ნაწ. I. გვ. 13,369,373,389).

პროფ. გრიგოლ წერეთელი აღნიშნავდა, რომ ბიზანტიის ხანის სკოლებში ბერძნულ ტრაგედიებს ასწავლიდნენ. უნდა ვიფიქროთ, რომ სოფოკლეს ტრაგედიებს ასწავლიდნენ ათონის ქართულ

სემინარიამაც. (გრ. წერეთელი, ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II.)

ისევე როგორც ბიზანტიაში, საქართველოშიც ფილოსოფიურ და რიტორიკულ სკოლებში, გელათის და იყალთოს აკადემიებში, აღბათ, მსგავსად ბიზანტიისა, ტარდებოდა თეატრალური შეჯიბრებანი, სწავლის კურსის დამთავრებისას იმართებოდა წარმოდგენები, ქალაქებს გაჩნდათ საკუთარი თეატრები (ვ. ვსევოლოდსკი-გრენდროსი, რუსული თეატრის ისტორია, მ. 1929, ტ. I. გვ. 212). რომ უფრო ნათელი გახდეს ჩახრუხამის მიერ სოფოკლეს მოხმობის მნიშვნელობა, მივმართოთ ქართული ხალხური კულტურის წიადს.

ხალხურ ხანახაობათა რეალიები და ტერმინები.

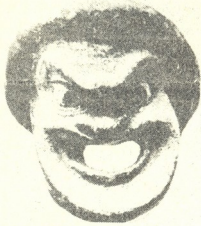
აკად. ნ. მარი, თურქეთის საზღვრებში მოქცეულ ქართველურ მხარეში მოგზაურობის აღწერილობაში გვამცნობს, რომ იქ ორ მწყობრად გაყოფილ ჯგუფურ ცეკვებს, საექსპრომტო ლექსებს სიმღერებით, ძირეული ჭანური ტერმინით, ეწოდება ობირუ, ხოლო ნასესხებით ო-ტრადოდუ. ქალთა ასეთივე ფერხულს უწოდებენ - ტრადოდუ-შან-ს. მეორე ჭანური ტერმინი ო-ხორონე (ცეკვა) აგრეთვე მომდინარეობს ბერძნულიდან (ნ. მარი, თურქეთის ლახისტანში მოგზაურობიდან (რუსულ ენაზე), პეტერბურგი, 1910). ნ. მარმა კი აღნიშნა, რომ ეს ტერმინები ნასესხებია, მაგრამ რა მნიშვნელობას ანიჭებენ ამ სიტყვებს ო-თავსართი და მან-ბოლო-სართი, ამაზე არაფერი იყო თქმული.

ქართველ ენათმეცნიერთა გამოკვლევებზე დაყრდნობით, ჭანურ-მეგრული „ო“ თავსართი შეესატყვისება ქართულ „სა“ თავსართს. მაგალითად: ო-ჯემალე-ე (სა-მარილე), ო-ცხენ-ე (სა-ცხენე, თავლა), ო-ხვამე (სა-ლოცავი) (ვ. თოფურია, შრომები, თბ, 1979, ტ. III. გვ. 94). ამისდა მიხედვით ო-ტრადოდუ ნიშნავს სატრაგედიოს. ახლა ვიკითხოთ რას უნდა ნიშნავდეს ჭანური ქალთა ფერხულის სახელი „ტრადოდუ-შან“? ჭანური „შან“ ნაცვალსახელია და ქართულ „შენას“ შეესატყვისება (გავიხსენოთ ილია ჭავჭავაძის სცენებიდან: „მე-

ნა შენი ჭირიბე გლახა ჭრიაშვილი კახლავართ“). ა. ყიფშიძეს აღნიშნავდა აქვს, რომ „შან“ ნიშნავს „მე“-ს. ამისდა მიხედვით „ტრადოდუ-შან“ უნდა ნიშნავდეს „ტრაგედია-შენა“ (ტრაგედია-მე), ე. ი. მე (ფერხული) ტრაგედია (ტრაგედიისა) ვარ. ჭანური ვაჟთა და ქალთა ფერხულები „ო-ტრადოდუ“ და „ტრადოდუ-შან“ ერთი და იგივეს, „სა-ტრაგედიოს“ უნდა ნიშნავდეს. არ შევცდებით თუ ვიტყვი, რომ ჭანური სიტყვების „ო-ტრადოდუს“ და „ტრაგოდუ-შანის“ აღმოჩენა, მათი მნიშვნელობის გახსნით - „სატრაგედია“, საქართველოში თეატრის არქეო-

სოფოლე (ძვ. წ. IV ს. ქანდაკება ასორ).

თეატრალური ნიღბები (ერმიტაჟის კოლექციიდან პეტერბურგი)

ლოგიური აღმოჩენის ტოლფასია, რაც თავისთავად გულისხმობს საქართველოში სოფოკლეს ტრაგედიების წარმოდგენასაც. ტერმინი სა-ტრაგედო (ო-ტრაგოდუ) ორგვარად შეიძლება აიხსნას:

ა). ძველი ბერძნული ტრაგედიისათვის გამოსაყენებელი ფერხული,

ბ). ძველ ბერძნულ ტრაგედიაში მის ქოროს ნაცვლად ჩართული ჭანური (ქართველური), ფერხული. ასეთი ჩართვები რეალურად არსებობდა. პავლითისათვის დაეიმოწმებთ პლუტარქეს ცნობას, ძე. წ. 53 წელს სომხეთში მსახიობმა იაზონმა - ავაგას როლის შემსრულებელმა, ევრიპიდეს ტრაგედიიდან „ბაკხელი ქალები“, ნაცვლად მანთევის თავისა, ხელთ აიღო და დაიჭირა ამ დროს დარბაზში შემოტანილი პართელებთან ომში დამარცხებული რომაელი სარდლის კრასის მოკვეთილი თავი და ასე განაგრძო თავისი როლის შესრულება (პლუტარქე, კრასი 33; გრ. წერეთელი, ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, გვ. 307). ეს ჩართვა იმის დასტურად გამოდგება, რომ ძველ ბერძნულ ტრაგედიაში მიღებული იყო წარმოდგენის თანადროული მიმდინარე ვითარების ამხაველი, აქტუალური მოტივის ჩართვა; - ეს დაეიმასოვროთ, შემდეგ გამოგვადგება.

ტერმინები ქართული დამწერლობი-

თი ძეგლებიდან. „მოსაწევართმეტვებელ უწოდებენ ტრაგიკულთა ფილოსოფოსთა... ვითარმედ მოიწის რაიო მოსაწევარი რაიმე უწევნელი მანქანებით, ე. ი. არს ღონისძიებით შთამოიფვანიან ღმერთები რაიმე და დახსნიან მოწევნული, ვინამ იმსხვერპლეოდაო რამ იფიგენია მანქანებით მოყვანებულმან არტემი მისცა ირემი და აღტაცებული ეტლით განირინა“ (იონანე ქსიფილნოსის მეტაფორაზების ქართული თარგმანის (XII ს.) სქოლიო, კ. კვეკელიძე, ეტიუდები, ტ. XI, გვ. 83; დ. ჯანელიძე, სახიობა, წ. II, გვ. 130-135).

გლოვის მგოსანი - ტრაგიკოსი. „ტრადედია არის სატირალი ლექსის ქმნა, ანუ როკვანი, ანუ გლოვის მგოსანი“ (ვახუშტი ბატონიშვილი).

მანქანებით მოყვანებული ღმერთი - შეესატყვისება ლათინურს: დეუს ექს მახინა.

წინაგანწმენდა, წინაგანწავლა - კათარზისი. ეგრემ მცირის თარგმანში იკითხება: „მრავალ მოქმედთაგან კომედამსთა... წინაგანწმენდასა და წინაგანწავლასა მისთვის“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ა ფონდის № 110, გვ. 434).

ძნობა - ფერხული. ხოტბის სახიობაა ხშიერი და საკრავიერი მუსიკის როკვასთან შეწყობილი. შეესატყვისება ძველბერძნულ თეატრალურ ტერმინს „ქორო“.

ძნობათმთხველი: „რომ სიტყვა მე-
თხზნეს შეფხისა ძნობად“ (შავთელი).

ძმობარი — „მწყობრი“, „მემწყობ-
რე“, მეფერხულე, მგალობელი, მროკვე-
ლი, სიმებიან საკრავზე დამკვრელი
(ილია აბულაძე).

საზიო: „მეფე სამასა-მღერას იქმს
მეტად მოილიხებდა“ (ვეფხისტყოსანი.
პ. ინგოროვას გამოც. სტროფი 20).

მრგვალი — წრისებური ფერხული.
მრგვალის მოშვლელი, მეფერხულე;
ფერხისა — ორმწკრივი ფერხული.

ხორუში — ფერხული (აჭარა), ქორ-
ბელელა — ფერხული (ფშავი); ჭიშხაშ-
(სვანეთი), ჭიშხაშ-ფერხულობს (სვანე-
თი), ო-ხორონე-ფერხული (ჭანეთი),
ძაურალე, ხუჯიში, ორსხაპური, ოხო-
ხოია — ფერხული (სამეგრელო).

მოქმედი (ტრაგედიის), მემღერე,
მსახიობელი, შოთაშაშე, მესახიე —
აქტიორი.

ეს ტერმინები იმაზე მეტყველებენ,

რომ საქართველოში, ძველთაგანვე,
ტრაგედიის თეატრის კულტურა არა-
ბობდა, შუა საუკუნეებში იგი შენარ-
ჩუნებული, ანდა აღდგენილ იქნა. ყურა-
დღებას იქცევს ტრაგიკოსის აღმნიშ-
ნელი ორი ტერმინის — „მოსწევართ-
მეტყეების“ და „გლოვის მგონის“ ხმა-
რება. აქ სტადიალური განვითარების
ასახვასთან ერთად, ქართული ესთეტი-
კური აზროვნების თავისებურებაც ცხა-
დდება. მოსაწევართმეტყეებელ რომ „ტრა-
გიკულთა ფილოსოფოსი“ იწოდება, ეს
რუსთაველის მიერ პოეზიის განსაზ-
ღვრებას ეხმიანება: „შაირობა პირვე-
ლადვე სიბრძნის არის ერთი დარგი“ და
პროზის იგავ-არაკების საბასეული
კრებულის დასახელებასაც „სიბრძნე
სიცრუისა“ ეკილოკავება. ამისდა მი-
ხედვით, გასაგები ხდება, რომ ჩახრუხა-
ძე პოეტ-დრამატურგს სოფოკლეს (ტრა-
გიკულთა ფილოსოფოსს), ფილოსო-
ფოსებთან გაწონასწორებით უხმობს თა-

სატირთა დრამის ქოროს სამზადისი (სწავლებით

ვარჯიში). პომპეის მოზაიკა (ძვ. წ. II ს.)

ნილაბი (დასავლეთ საქართველო. ვანი, ელინისტური ხანა)

ვის ხოტბაში „თამარიანი“. როგორც აკად. შალვა ნუცუბიძეს აქვს შენიშნული, ჩახრუხაძეს ოდებში პლატონთან არისტოტელეს უპირატესობა ენიჭება, „პლატონი არ დგას არისტოტელეზე მაღლა; უპირატესობა სრულიად გარკვეულად უკანასკნელს ეკუთვნის (შ.ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ: II, 1958, გვ. 162-165). ჩვენს განსახილველ მეთოთხმეტე ხოტბაში თამარის შესაქებად მოხმობილთა შორის უპირატესობა არისტოტელეს ეძლევა და სოფოკლეს გვერდით პლატონის მოხსენება, ალბათ, უხერხულადაც კი მიაჩნდა ჩახრუხაძეს, რამდენადაც პლატონი, ერთგვარი მერყეობის მიუხედავად, თავის სახელმწიფოში არ ითმენდა პოეტებს, იქიდან მათ აძეგებდა; დრამატულ ნაწარმოებებს ყველაზე ცუდ ფორმად — მიმბამძეველობით თხრობად მიიჩნევდა და ტრაგედიებს და კომედიებს უარყოფდა, დრამატურებს ებრძოდა (ს. წერეთელი, ნარკვევები ფილოსოფიის ისტორიაში, 1973, გვ. 381-384).

„მოსაწევართმეტყვებე“ — კომპოზიტია, ორი სიტყვისაგან „მოსაწევარი“ და „მეტყვებე“ შედგება; მოსაწევარი ის უბედურებაა, რაც ადამიანს ეწევა, თავს დაატყდება, ტყეობა — ამ უშველვებელზე მოთქმა-ვაებაა. სოფოკლე მოსაწევართმეტყვებეა, რამოინაოც მისი ტრა-

გედები მისი გმირების მოსაწევართმეტყველების გლოვის მგონობაა. ეს ქართული ტრაგედიის წარმომავლობის გასარკვევად საგულისხმოა, ამაზე სიტყვას არ ვაგვარძელვებ, ამის თაობაზე ცალკე ნარკვევი მაქვს გამოქვეყნებული („სახიობა“, წ. III, ტრაგედიის ძველი ქართული განსახილველება, გვ. 230-135), მაგრამ ეს კი მაინც სათქმელია, რომ ეს ტერმინები თავის სიუჟეტითაც და შინაარსობრივი სიღრმითაც მოწმობენ XI-XIII საუკუნეთა ქართული ესთეტიკური აზროვნების დაწინაურებას, მის მაღალ დონეს. ასევე საფერხულო და სამსახიობო ხელოვნების ტერმინები უნდა მოწმობდეს ქართული ტრაგედიის თეატრის XII საუკუნეში არსებობას, ტრაგედიის სახილველის რესტავრაციას და რეაბილიტაციას და ამის ნათელ შუქზე უნდა განიხილებოდეს ჩახრუხაძის ხოტბაში სოფოკლეს მოხმობა.

ხოტბის პირველი სამი ტაქის განმარტების ცდა. ჩახრუხაძის მეთოთხმეტე სახოტბო ლექსის შესწავლისათვის ნიადაგის შემზადებისა და მისადგომ-მისასვლელების გახსნის შემდგომ, ამ ლექსის შინაარსის და სიტყვაკაზმულობის ტაქობრივ განხილვას ვიწყებ, რათა სტრუქტურული, სიტყმურ-ფუნქციური ანალიზით ვცადო სოფოკლეს მოხმობის აზრის და მნიშვნელობის ამოხსნა. ამ ხოტბის პირველი ტაქები ეს არის:

გვიან შენებრი ძებნანი
რკინის ხანლოა შესხმანი

ჩახრუხაძე ამ ლექსით ამბობს: ხანდახანით (თამარ მეფეო) შენებრთ (შენს მსგავსის) ძებნანი გვანან რკინის ქალამნების ამოხმანს.

პირველ ყოვლისა ამ ლექსშიც ისე როგორც ხოტბათა მთელ კრებულში ადრესატი ამოცნობა: შენებრთა — ეს, რასაკვირველია, თამარ მეფეა. ამით წარმოჩენილია ამ ლექსის ბირთვი, რაც ყოველ ტაქში მთავრობს, თავის გარშემო გარემომცველ გარსებს იკრებს მოხმობილი პერსონაჟების, მათი საქმიანობის დახასიათებით, რაც ფორმის მართებით გამთლიანებულია რითმით „შესხმანი“, ეს რითმა — „შესხმანი“, ფორმალურ-ტექნიკურ დეტალზე შეტია,

რამდენადაც დაკავშირებულია ლექსის ბირთვთან, მასთან შესისხლხორცებულია და მთლიანობაში იკითხება, როგორც გვირგვინოსანის ქებათა-ქება.

თამარ მეფის მსგავსი სახეების ხანგრძლივად ძებნას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეძლევა, რამდენადაც მსგავსისადმი წვდომისათვის გაჭრა უაღრესად მასშტაბურია და დიდად გასაჭირი, თითქმის შეუძლებელი, ამის გამოა რომ აუცილებელია რკინის ხამლთა (ქალამნების) ამოსხმა —ჩაცმა.

„რკინის ქალამნები“ — ეს ფუძესახილველისეულია, მითოლოგიურ-ზღაპრული მოტივია, ქართული ხალხური შემოქმედების წიაღიდან არის მოხმობილი, გავიხსენოთ ილია ჭავჭავაძის მოთხრობიდან ოთარაანთ ქერივის ქადილი: „თუ გაჭირდა რკინის ქალამნებს ჩაეცვამ, რკინის ჯოხს ავიღებ ხელში და ხელმწიფემდე ვივლი“.

მეზოტბემ დროსა და „სივრცის დაუნჯებით“ ქვეყანა უნდა აიარ-დაიაროს ღვთაებრივის მსგავსი სახით, ან ღვთაებრივის ღირსი და შესაფერი მეზოტბის ძიებაში, და ამიტომ აუცილებელი ხდება „რკინის ხამლთა შესხმანი“.

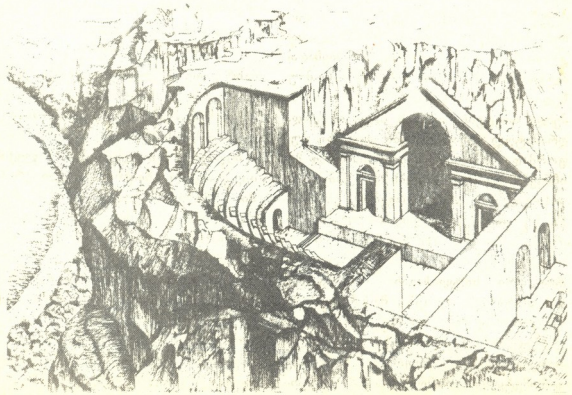
იერარქიული სქემით ეს — ზემოქროში შეცხადება, ამოზრდილია დამახლოებული ქვემოურის ამონაკენსიდან: „ვერცა დამეტებს სოფოკლი, არა თუ ჩემი შესხმანი“, და ეს ფუძისა და მწვერვალის ერთმანეთთან მისწრაფება და მიახლოება ჰქმნის ოდის მომრგვალებულ მთლიანობას.

ახლა ვიკითხოთ „რკინისა ხამლთა ამოსხმით“ ძიების გზა-კვალი და ეთნიკური მიმართება. „თამარიანის“ ოცდამეთვრამეტე სტროფი გვამცნობს: „ელენთა შვილნი, ელადს სწავლულნი ენამხეობდეს სიტყვითა რჩევად“, — გასაგებად, გამოყოფილია „ელენთა შვილნი“, ხოლო ამათგან განსხვავებულნი, რომელნიც არ არიან ელენთა შვილნი, მაგრამ ელადში მიუღიათ სწავლა, იგულისხმება, რომ არიან ქართველები და ამის ნათელსაყოფად, ჩვენ მიერ განსახილველად შერჩეული ზოტბის მეორე ტაეპი გვამცნობს:

შენთვის ხმა არისტოტელი
ღიონოს წიგნთა შესხმანი.

აქ დაწყვილებულია „ელენთა შვილი“ არისტოტელი და „ელადს სწავლილი“

უფლისციხის თეატრი (ელინისტური ხანა. რეკონსტრუქცია)

ქართველი პეტრე იბერიელი,* ესენი არიან მიჩნეული იმის ღირსად და შესაფერისად, რომ ქებით ადიდონ თამარ მეფე. ჩვენი ოდის მეორე ტაპის სრული მნიშვნელობის გასაკებად გავიხსენოთ ჩაბრუნების ხოტბათა კრებულის შესავალი სტროფი „მო, ფილოსოფოსნო, სიტყვისა არსნო, თამარს ვაქებდეთ გულისხმიერსა“ (1-1), და თამარის საქებრად მოხმობილ ფილოსოფოსთა შორის პირველ რიგში დასახელებულია ელადს სწავლული ქართველი პეტრე იბერიელი, რომელიც ამ დროს, აკად. შ. ნუცუბიძის და პეტრე იბერიელის შრომების გამოცემულ ს. ენუქაშვილის შეხედულებით, შეფარვით ისევ დიონისოდ იწოდებოდა. „ელადს სწავლული“ პეტრე იბერიელის თან მიყოლებით მოხმობილი არიან „ელენთ შვილნი“: სოგრატე, უმიროს, პლატონ და, განსაკუთრებით, არისტოტელი.

მეთოთხმეტე ხოტბაში არისტოტელეს და პეტრე იბერიელის (დიონისის) დაწვევლება, თამარ მეფის ქების ღირს-შესაფერისობით, უკავშირდება და ეპარალებება ამავე ოდის დამაბოლოებელ ტაქს სოფოკლეს და ჩაბრუნების და-

წვევლებას თამარის ქებისათვის — აქვე იერარქიული სქემით ქვემოთი ფეხედ ვკვლინება ზემოურს.

ეს ზოგადად, ახლა უფრო ხელშესახებად. არისტოტელემ განათლებულ ხელისუფალს ერმიასს მიუძღვნა საკულტო პიმნის ფორმით დაწერილი ლექსი, რამაც ჩვენს დრომდე მოაღწია (უ. გაირი, ბერძენი ფილოსოფოსები, 1983, გვ. 126).

რაც შეეხება პეტრე იბერიელის (დიონის), ის თავის წიგნებში გამუდმებით ერთის (ღმერთის) ქებათა-ქებაშია და თანაც, მთელი მოძღვრება ჰქონდა შემუშავებული, თუ როგორ უნდა წარიმართოს „ქებათ-მეტყველება“: იგი შეწყობილი უნდა იყოს გალობასთან — ერთხმობით, ქებათმეტყველებამ და გალობა ერთზრახვობაა და მწყობრის (ქოროს — დ. ჯ.) შემოკლებულ და აჩრდილოვნებით ერთის (ღმერთის) დიდებაა (იხ. პეტრე იბერიელის შრომები, ეფრემ მცირეს თარგმანი, ენუქაშვილის გამოც. გვ. 179). ამდენად, პეტრე იბერიელის (დიონისის) წიგნთა შესზმანი ავტორის არისტოტელთან დაწვევლებით მიჩნევა თამარის ქება-შემკობის შესაფერისად სრულიად გამართლებულია.

გადავდივარ მესამე ტაქაზე:
მსგავხად აქილევ-ტროელთა
უმირიხიხან შეხხანი.
 თამარიანში, როგორც ვთქვით, ჰომეროსი ხუთჯერ არის ნახსენები, ჰომი-

* დიონის—ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი, შ. ნუცუბიძის და პერნსტ პონიგმანის გამოკვლევებით, პეტრე იბერიელია. ამის საწინააღმდეგო შეხედულებანიც არსებობს, მაგრამ ჩვენ შ. ნუცუბიძესა და პ. პონიგმანს ვერწმუნებით.

ინობა (ქალთა ფერხული. მცხეთა, სვეტიცხოვლის ტაძრის ფრესკა XIV ს. გადმოიღო მხატვარმა ტ. შვიაკოვამ)

როსს მიეწერება ძალა, რომ მისმა სიტყვამ „გულსა უგმიროს“, ის ჩაბრუნადის ლექსით მოწოდებულია ძნობაში (საფერხულო ქებაში) თამარის „მსგავსების დასახსნავად“ (VII-54) — ამისდა მიხედვით, ნათქვამია „მსგავსად აქილევს ტრეულთა უმიროსისგან შესხმანი“. ერთი სიტყვით, ჩაბრუნაძე იმ აზრისაა, რომ თამარ მეფის შემოკობა-შექებისათვის ჰომიროსის რანგის შემოქმედია მოსახმობი.

ამ შესამე ტაეპიდან გადასვლაა შეოთხე დამაბოლოებულ ტაეპზე, რომელშიაც ერთად მოხსენებულია სოფოკლე და ხოტბის ავტორი ჩაბრუნაძე. ეს გადასვლა ჰომიროსიდან სოფოკლეზე სრულიად გამართლებულია, რამდენადაც როგორც ცნობილია, „ილიადას“ და „ოდისეის“ ქარაგზე სოფოკლეს 4 ტრაგედია შეუქმნია, ხოლო პოსტ-ჰომიროსული ეპოსის საფუძველზე — 36 ტრაგედია ავტორი იყო (გრ, წერეთელი). ანტიკურ ხანაში სოფოკლეს ტრაგედიის ჰომიროსად მოიხსენიებდნენ, ხოლო თვით ჰომიროსს — ეპიკურ სოფოკლედ. ციცერონმაც ჰომიროსს გვერდში ამოუყენა სოფოკლე (ორატორი I, 4).

ხოტბის შეოთხე ტაეპის განმარტების ცდა. შეოთხე ტაეპი ასე იკითხება:

ვერცა დამეტებს სოფოკლი
 არა თუ ჩემი შესხმანი.

ჩაბრუნაძე თავის თავს მოიხსენიებს სოფოკლესთან ერთად, ერთობლივია მათი ქმედება, სოფოკლე თავის შემოქმედებით და ჩაბრუნაძე თავის აზმანით (ქებით) იგულისხმებიან, როგორც თამარის შემამკობელ მგოსანთა წყვილი.

შეხოტბე ჩაბრუნაძემ „რკინის ხამლთა“ ამოსხმით“ ქვეყანა მოიარა, მიაკითხა არისტოტელეს, პეტრე იბერიელს (დიონოსს), ჰომეროსსაც კი, დაბოლოს, სოფოკლეზე შეჩერდა, თავის თავიც არ დივიწყა, ბერძენ ტრაგიკოსთან დაწყვილებით წარმოგვიდგა, მაგრამ თამარის შესაფერის და ღირსქების მოპოვებას ამანაც ვერ უშველა, და ხოტბა ასეთი შეცხადებით მთავრდება: „ვერცა დამეტებს სოფოკლი, არა თუ ჩემი შესხმანი“.

სოფოკლეს და ჩაბრუნაძის ამ ერთობლივი „შესხმანი“ განსამარტებლად მიემართავ შავთელის დავით აღმაშენებლისადმი ქებად ნათქვამს „მენანდრ გიცნობს, ოქრო-ხმად გი...“ (იხ. ლოლაშვილის გამოც. 25-3). რაც ასე ამოვიცანით: მეთორმეტე საუკუნეში. წარმოდგენიათ მენანდრეს კომედია „სამედიატორო სასამართლო“, ქართული ძნობის (ფერხულის) გამოსვლებით დავით აღმაშენებლის ქება-შესხმადიდებით (იხ. ჩემი ნარკვევი ჟურნ. „ხელთელება“, 1991, № 5). ამის მსგავსად, სავარაუდებელია თამარის სადიდებლად სოფოკლეს ტრაგედიის წარმოდგენა, რომელშიაც ქოროს გამოსვლების ნაცვლად, ჩაბრუნაძეს ჩაურთავს თავის ქებანი თამარისი, რაც შესრულებული იქნებოდა ძნობით (ქართული ფერხულთ). ბერძნულ ტრაგედიებში ქართული ფერხულების ჩართვა ხომ ქართული თეატრალური შემოქმედების უძველესი ტრადიციია, რაც მტკიცდება ჭანურში შემონახული ფერხულების სახელწოდებით „ო-ტრადილუ“, „ტრადილუ-მან“, სატრადელიოს მნიშვნელობით.

საკითხი წამოიჭრება, რამდენად შესაძლებელი იყო, რომ ტრაგედიის შინაარსის დაუზიანებლად, ქოროების გამოსვლების ტექსტი შეცვლილი ყოფილიყო ჩაბრუნაძის ქების შემსრულებელი ძნობის (ფერხულების) სიმღერებით? როგორც პროფ. გ. წერეთელი სოფოკლეს ქოროების განხილვისას დასკვნდა, ქოროების სიმღერები შემოკლებულია არა მარტო ზომით, ქორო მოქმედების გარეშე იდგა, მის წინაშე მომხდარის შემფასებელი იყო, განყენებული მსაჯული („ბერძნული ლიტერატურის ისტორია“, ტ. II, გვ. 131). ანტიკური მწერლობის მკვლევარი ა. ბუტი ამაზე უფრო შორს მიდის, როდესაც აცხადებს: თუ ქოროს სიმღერების გამოკლებით წაეკითხავთ სოფოკლეს ტრაგედიას, მისი არის მინც ნათელი რჩება („ბერძნული ლიტერატურის ისტორია“, (რუსულ ენაზე), მ-ლ. 1940, ტ. I, გვ. 373). აი, სწორედ ეს გარემოება, ქოროს მნიშვნელობის გაქარწყლება სოფოკლეს ტრაგედიაში და ქართული

თამარ მეფე (ვარძიის ფრესკა. XII ს.)

ტრადიცია, შორეული წარსულიდან მომდინარე, ბერძნულ ტრაგედიებში ქართული ფერხულის ჩართვისა, შესაძლებელს ხდის ვივარაუდოთ, რომ სოფოკლეს ტრაგედიიდან ამოვლით ქოროს სიმღერები (ამით ტრაგედიის შინაარსს არაფერი დაუსავდებოდა) და ნაცვლად ჩაერთოთ ჩახრუხაძის ქება თამარისა, ქართული ძნობის (ფერხულის) შესრულებით.

ჩახრუხაძე რომ თვით გამოდიოდა თავის ქების შემსრულებლად, ეს ივანე ჯავახიშვილს უკვე ჰქონდა შენიშნული: „გავიხსენოთ ჩახრუხაძის შესხმანი, რომლითაც ავტორი მეფეს დარბაზობის დროს უკითხავდა“ („ქართული სამართლის ისტორია“, წ. II, ნაკვ. 2, გვ. 189).

თვით ჩახრუხაძე არაერთხელ აღნიშნავს თავის ოდებში, რომ ის, როგორც მეხოტბე, საჯაროდ გამოდიოდა ძნობით (ფერხულით): „მწადარე ძნობა, ვრცლად განაბრძნობა, სამუსიკოო შენსახამისად“ (77-14), ან „თამარ! შენ გიძნობ, ასულად გიცნობ – მზე დაუვალი შუქ-მოძფინარი“ (21-1). ამისდა მიხედვით აღბათ, ჩახრუხაძე თვით უპირობდა (ლოტბარობდა) ქუბის სიმღერით შესრულებას, ხვაგალობელთა და ძნობათა წინ უძლოდა ხმითა“ (ხაბა).

განსახილველ ტაეებში ჩახრუხაძე სოფოკლეს მოღვენებით, მის გვერდი-გვერდ იხსენიება, რაც მათ ერთობლივ ქმედებაზე მიგვიითიებს. სოფოკლე და ჩახრუხაძე ქართველი გვირგვინოსანის

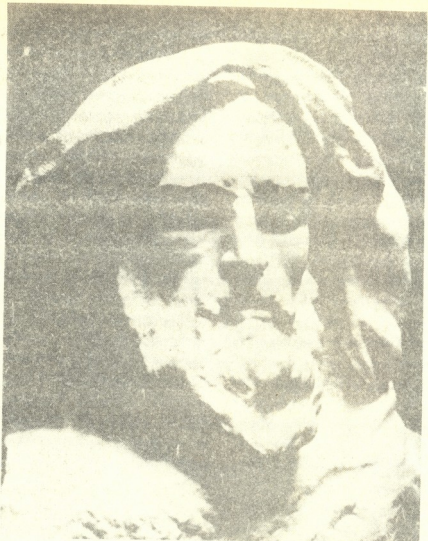
ქება-შესხმა-დადებისათვის არიან და წვეტილებული.

ქართულ სახილვეში (თეატრში) უნდა წარმოედგინათ სოფოკლეს ის ტრაგედია, რაც ჰომეროსის, ან ჰოსტ-ჰომეროსულ ნაწარმოებთა ქარგაზე იყო აგებული და თანაც რაღაც მსგავსეებით ეხმიანებოდა, გვილოკავებოდა თამარის პიროვნებას. ასეთ ტრაგედიად შეიძლება დავასახელოთ სოფოკლეს „ელექტრა“—ტრაგედია „ილიადას“ გმირის აგამემნონის ქალიშვილზე შეთხოვლი. ეს ტრაგედია თამარის შემკობას ეხმიანება უკვე იმით, რომ მისი გმირი სამეფო ოჯახიდანაა და ამასთან ქალია. ელექტრა თავის ხასიათით და ქმედობის რაღაც თვისებით კიდევ ემსგავსება თამარ მეფეს და კიდევ განსხვავდება მისგან. ისე რომ, სოფოკლეს ამ ტრაგედიის თამარ მეფის ქებასთანაც ერთობლივი შესრულება თანაზომიერებაც არის და მკვეთრად გამოხატული დაპირისპირებაც. წარმოსადგენად „ელექტრას“ შერჩევას, ალბათ, ისიც ხელს უშობდა, რომ საქართველოში ამ ტრაგედიას, ძველთაგანვე იცნობდნენ, მისი ხელნაწერი ნუსხა ხომ ათონის ქართველთა მონასტრის წიგნსაცავში ინახებოდა და ქართულ სამონასტრო სკოლებში, კვილისტრების სახით, ალბათ, წარმოადგენდნენ კიდევ.

საგულისხმებელია, რომ სოფოკლეს ტრაგედია „ელექტრა“ XII საუკუნის ქართული სახილველის მაყურებელთა მიერ თანამედროვეობისათვის დიდად მნიშვნელოვან ნაწარმოებად აღიქმებოდა, რამდენადაც თავისი შინაარსით ეპარალელუბოდა, ემსგავსებოდა იმ შაბუბებით ამბებს, რაც დემეტრე პირველის, დავით მეხუთეს და გიორგი მესამის მეფობაში იყო დატრიალებული.

დემეტრე მეფეს, დიდგვაროვან დიდებულთა მხარდაჭერით, ტახტს ეცილება მისი ძმა ვახტანგი. დემეტრემ ეს შეთქმულება მოიგერია, ვახტანგი შეიპყრო, მას თვალები დათხარეს, შეთქმულების მეთაურს, ივანე აბულეთის ძეს თავი მოჰკვეთეს. შფოთი და ამბოხი ამით არ დამთავრებულა. ამის შემდეგ დემეტრე მეფეს, ისევ დიდგვაროვან დიდებულთა მხარდაჭერით, ებრძვის მისივე კაციშვილი დავითი, რამდენადაც მეფე უპირატესობას კაციშვილს გიორგის ანიჭებდა. დავითი მამას აუჯანყდა, გაიმარჯვა და გამეფდა კიდევ მისი ძმა — დემეტრე იძულებული გახდა ბერად აღკვეცილიყო. ბრძოლა აშხელადაც ამით არ დამთავრებულა. დავითმა მხოლოდ ექვსი თვე იმეფა. ის ეტყობა მოჰკლეს. დემეტრე ისევ მეფობას შეუდგა და თვითვე აკურთხა მეფედ გიორგი. დიდგვაროვანი ფეოდალები ახლა მეფე გიორგი მესამის წინააღმდეგ შეითქმნენ, განიზრახეს დავითის შვილის, უფლისწულ დემნას სამეფო ტახტზე აყვანა, დიდი აჯანყებაც მოაწყვეს. გიორგი მესამეს დაპატიმრებას და ტახტიდან ჩამოგდებას უპირებდნენ, მაგრამ მეფემ იმარჯვა, მოასწრო ძალების შეკრება და აჯანყებულნი დაამარცხა. უფლისწულ დემნას და აჯანყებულთა მეთაურს სასტიკად და უღმობლად გაუსწორდნენ. დემნას თვალები დათხარეს, დაასაჭურისეს და წამებაში სული ამოხადეს. აჯანყების მეთაურს, ივანე ორბელსაც თვალები დასთხარეს, ხოლო მისი ძმა და ძმისწულები სიკვდილით დასაჯეს, ზოგს კი ვაძეკვა აკარეს (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, 1948, გვ. 223-241; მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს საგარეო და საშინაო ვითარება XII ს. მეორე საუკუნის მეოთხედიდან 80-იანი წლების დასაწყისამდე, „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, ტ. III გვ. 284-295).

სოფოკლეს ტრაგედია „ელექტრა“ ეხმიანებოდა, მხარს უზამდა ქართველი გვირგვინოსანის ქებათა-ქებას იმ მზრევაც, რომ „ელექტრას“ დრამა კანონიერების, სახელმწიფოებრივი წესრიგის დაცვის, სამართლიანობის, მშვიდობის განმტკიცების საზოგადოებრივ მისწრაფებას გამოხატავდა და ერთპიროვნული ხელისუფლების დევითი კურთხეულობის იდეას ემსახურებოდა. სოფოკლეს „ელექტრა“ ქართული სახილველისათვის შერჩეული იქნებოდა ტრაგედიის მთავარი გმირი ქალის თამარ მეფესთან „მსგავსების დასასახავად“ (51-55). ჩახრუხაძე ფიქრობდა, ალბათ, რომ ელექ-

ჩახრუხაძე.

ივანე ნიკოლაძის ქანდაკება

ტრა სოფოკლემ „დასახა სახებრ
(თამარისა) მსგავსი პოეზიად“ (25-3).
თამარი ჩახრუხაძის ხოტბით, ეღე-
მური, ზეციური სახეა: „მე რომ
თქვენ განხე, ეღემის სახე, მართ სამოთ-
ხისა შიახლებულად“ (85-2). ჩახრუხა-
ძის ქებაში თამარის სახე მითოლოგიურ
გაზრებაშია, ასტრალურ წიაღს მიე-
კუთვნება. აკი მეხოტბე მეფე-ქალს ასე
მიმართავს: „სახედ გსახობდეს რა მზე
ნათობდეს“ (86-24). ამიტომაც არის
თამარ მეფე ქებათმითუწვდომელი. მე-
ხოტბე შეჭაღაღდებს გვირგვინოსანს:
„აპოვნონ მცდარად და ვერ მიმხვდარად
შენი მსგავსების დასასახავად“ (51-55).
ეს ითქვა სოფოკლეს მიმართ, მაგრამ
ჩახრუხაძეს ძნობასთან ერთად, არც თა-
ვისი თავი ეხოტბება: „ეგრეცა მსგავსად
ვერ გმწობდეს გაგსად“ (38-4) და ამის
გამოა მეხოტბის გულის ამინაკენესა:
„ერცა დამეტებს სოფოკლი არა თუ

ჩემი შესხმანი“ (79-4). და მიინც საკი-
თხავს რა გამოღვევს რაშია სახელდობრ
თამარის და ელექტრას მსგავსება? –
უპირველეს ყოვლისა, ისინი ერთმანეთს
ემსგავსებიან თავის წარმომავლობით,
ორთავემ შეადლება იამაყოს თავ-თავისი
მამით – თამარი ქალიშვილია გმირი
მეფის გიორგი მესამის აკი, სამეფო სა-
სახლის კვლეებზე გამოხატულია „მძლე-
თა მძლეველის. მით უძლეველის“ საქ-
მენი საგმირონი, ფრესკებზე თვით გი-
ორგი მესამე „ტანიითა გორგასლანიითა,
მკლავითა აქილაიხითა“ (აქილევისი-
ხითა) იხილება („ქართლის ცხოვრება“,
ტ. II, გვ. 25, ქრ. შარაშიძე, საერო კე-
დლის მხატვრობა, XIII საუკუნის სა-
ქართველოში, „მაცნე“, 1966, № 5, გვ.
184). ელექტრა ქალიშვილია გმირი მე-
ფის აგამემნონის – „ელენთაგან უმამაცე-
ხის“ („ელექტრა“, სტრ. 354-355).
ორთავე – თამარიც და ელექტრაც.

ხასიათდებიან მამისადმი უზადო ერთ-გულებით, მათი ხსოვნისადმი ღრმა პატივისცემით. ჩაბრუნებამ თამარ მეფეს მიიწინვეს გიორგი შესაძის ღირსეულ მეძველედ, მისი მტვრულ ძველთმოსილების გამგრძელებელ საჭეთმყვრობად: „თანაგანწყობად მისად, სწორად მამისად“ (74-2), „მჯობე ყოვლისა მხნესა მამისად“ (75-8). ელექტრა ამბობს, რომ ჭკუაშემღილი უნდა იყოს ის, ვინც „ივიწყებს დაღუპულ მშობელს“ (სტრ. 142-143). ელექტრა ამაყობს იმით, რომ უმაბაცესი აგამემნონის ქალიშვილია.

ეს რაც შეეხება მსგავსებას, მაგრამ უნდა ითქვას მათ სხვაობაზედაც. ჩაბრუნების ძნობით ქება სოფოკლეს ელექტრას მიმართ საპირისპიროც იყო, რამდენადაც „იპოვნენ მცდარად და ვერ მიმხვდარად“ თამარის „მსგავსების დასახსავად“ (51-55). ელექტრა, თუმცა მსგავსად თამარისა ორგულობისადმი მტკიცედ შეურიგებელია, მაგრამ თამარი მანც სხვაა — „ვერ მიმხვდარან თამარის მსგავსების“ „დასახსავად“. ელექტრა შურისმაძიებელია, სისხლის ამღებია, სიკვდილით დასჯის წამქეზებელია. აკი მამისძველეს რომ უსწორდება ორესტე, ელექტრა მას შესძახებს: „ძალი შეგწევდეს განმეორებით დაკარ“ (1389); თამარი, ელექტრას საპირისპიროდ დამნაშავეს სიკვდილით დასჯის, ასოთამოლების (ენის, ცხვირის, ზეფხის მოკვეთის, თვალების დათხრის), ტანჯ-განაგის დაკერის მოწინააღმდეგეა, აკი „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი გვამცნობს, რომ თამარ მეფემ „არცა განჯვა-ზავი უბრძანა ვისადმე კვრად, კიდე მქონებელი მესისხლეობისა და ასოთ მიღებისა“. ივ. ჯავახიშვილის დახასიათებით თამარ მეფეს „ჭირივით ეჯავრებოდა და უზიზღებოდა სიკვდილით დასჯა და სხვადასხვა დამასახიზრებელი სასჯელები... რაკი კანონით, ყოველთვის, როდესაც დამნაშავე სიკვდილით ან თვალდაბნელებით, ასოთამოლებით უნდა დასჯილიყო, განაჩენის აღსრულებისათვის მეფის თანხმობა და დამტკიცება იყო საჭირო, თამარ მეფე ამ თავის უფლებით სარგებლობდა, სახამართლოს განაჩენს „მოწყალებით“ არ ამტკიცებ-

და და ამ გზით ყველა ამგვარი ხასჯელი გააუქმა და მოხპო“. (ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, ტ. II, 1948, გვ. 293-294).

ჩაბრუნებამ, სოფოკლეს ელექტრას საპირისპიროდ, თამარ მეფეს ასეთი ლექსით შეაქებს: „მალაღი, დიდი, უკლები, მშვიდი, წრფელი“ (96-8). ან „ჯავარ მოცალე, ტკბილი მოწყალე ყოველთა კაცთა განურისხებლად“ (97-9), „მტკიცედ აქვს სჯული, ჩან მართლ-მსაჯული, მას რომ უზმობენ ღვთის სახიერსა“ (111-43).

ამგვარად, სოფოკლეს ტრაგედიის წარმოდგენაში, ჩაბრუნების მიერ თამარ მეფის ქება ელექტრასთან დაპირისპირებით უფრო აღიქმებოდა და ამიტომაც, ითქმოდა რომ „ვერცა დამეტებს სოფოკლი“-ო, და რომ ეს განაჩენი რამდენადმე შეთბილებულიყო, თავის შესმანიც ქებათმუწველომად მოიხსენია.

ახლა კი თავს ნებას მივცემ, იგივე გავიმეორო, რაც მენანდრეს კომედიის წარმოდგენასთან დაკავშირებით ითქვა: ბიზანტიაში, მეზობელ სომხეთშიც შუა საუკუნეებში თეატრები არსებობდნენ და ძველბერძნულ ტრაგედიებს წარმოადგენდნენ. ისე, რომ ანაქრონიზმად არ ჩაითვლება სოფოკლეს ტრაგედიის წარმოდგენა, ქართული ძნობის ჩართვით, მივაკუთვნოთ XII საუკუნეს და ამგვარად ამოვხსნათ ჩაბრუნების ლექსი.

მეთორმეტე საუკუნის მეზობტე-მოცნების შავთელის და ჩაბრუნების ლექსების მინიშნებათა მიხედვით, ვარაუდების დაშვებით, წარმოიქმნა ჰიპოთეზა თამარის ეპოქაში ძველბერძნული ტრაგედიების და კომედიების წარმოდგენისა, ქართველ მეფეთა შესხმა-ხოტბა-დიდებით, რის შემსრულებელი უნდა ყოფილიყო, ბერძნული ქოროს შენაცვლებით, ქართული ძნობა (ფერხული). ეს არც ისე საოცარი და მოულოდნელი უნდა იყოს. მხედველობაშია მისაღები, რომ ქართული რენესანსის ვითარებაში, ანტიკურთან ერთად, ფუძესახილველად სული ქართველური ტრადიციების რეაბილიტაციას და რესტავრაციას ფართო გასაქანი მიეცა, რაც სრულიად კანონზომიერი განვითარების მოვლენად იაზ-

რება. გაეხსენოთ, რომ „მსგავსად აქი-
ლევ-ტროელთა უმირისისგან შესხმა-
ნი“-სა, რუსთაველის ტარიელს „ტანს
კაბა ემოსა გარე-თმა ვეფხის ტყაყისა“,
როგორც ეს მითითებულია მიხაკო წე-
რეთლის, სიმონ ჯანაშიას, თამაზ გამ-
ყრელიძის, ვიანესლავ ივანოვის შრომე-
ბით, ვეფხისტყაოსნობა დასაბამს პოე-
ლობს ძველი აღმოსავლეთის ცივილი-
ზაციებში, შუმერების და ხეთების სამ-
ყაროში. ქართული „ძნობის“ (ფერხუ-
ლის) და ტყაოსნობის (ნიღბოსნობის)
კულტურა, თუ ახლო არა, შორეულ ნა-
თესობაში მაინც არის შუამდინარეთის
მითოლოგიურ-რიტუალურ საწყისებ-
თან და ამდენად, ყოველი ახალი ფაქ-
ტი, თუგინდ ძველბერძნულზე გადმოტა-
რებით, გვაახლოებს ქართული ენოსის
ძირის აღმოჩენასთან, რაც, როგორც
სპეციალისტები აღნიშნავენ მოსალოდ-
ნელი და შესაძლებელია შუმერთა წარ-
მოშობის საკითხის საბოლოო გარკვევა-
სა და გადაწყვეტასთან დაკავშირებით.

ყოველივე ამასთან ერთად, ხმის
ამაღლებით ესეც უნდა ითქვას: ისტო-
რიკოსი თავისი დროის შვილია, რაც არ
უნდა ღრმად იძიებოდეს წარსულის
საკვლევად, მას მაინც თანამედროვეო-
ბაზე უჭირავს თვალი. წინაპართა
ძნელბედობაში მოპოვებული ძირძვე-
ლი, — სინათლეზე გამოტანილი სადღე-
ისოდ უნდა იყოს მოსახმარი, სამერმისი-
საკენ პირნათლიერად გზის გამკვლევი.

ამ აზრით არის ეს მცირე ნარკვევი
დაწერილი, სრულიადაც იმიტომ არა,
რომ თავის ქაღილად ჩაგვეთვალოს: „რა-
ნი ვიყავითო გუშინ“, არამედ იმისათვის,
რომ თანამედროვე მშობლიური თეატ-
რისათვის, ეროვნული სახიერების ძიე-
ბა-აღლვენაში, იქნებ გამოსაყენებელი
იყოს აქ წარმოჩენილი გამოცდილება
ძველბერძნული ტრაგედიების ზოგად მა-
რადიულთან ეროვნულის, საჭირობო-
ტოს შერწყმა, უცხოური ქოროების
ნაცვლად, ტრაგედიის შესრულებაში
ქართული ფერხულეების ჩართვა, მათი
ყოველმხრივი გამომსახველობის სრული
გამოვლენით.

502 წლიდან აღმოსავლეთში კვლავ
განაახლეს ბრძოლა სპარსელებმა. ევ-
როპაში, დუნაის სამხრეთით, დაიწყო
სლავებისა და ხუნების შემოსევა. ში-
ნააშლილობამ უკიდურეს ზღვარს მია-
ღწია. დედაქალაქს აღშფოთებდა ცირკის
პარტიების — შვეანებისა და ლურჯე-
ბის მეტოქეობა. ომით გაჩინაგებული,
ხარკის სიმძიმით წელში გაწყვეტილი
და უქმყოფილო პროვინციები ნების-
მიერ საბაბს ეძებდნენ, რათა იმპერი-
ისათვის თავიანთი მოთხოვნები წაეყე-
ნებინათ. ხელისუფლებას ხალხის მხარ-
დაჭერა აკლდა. ძლიერი მართლმადი-
დებლური ოპოზიცია, რომელიც თავი-
სი პოლიტიკის განხორციელებისათვის
იბრძოდა: პატივმოყვარე ავანტურის-
ტებს ნაირ-ნაირ საბაბს სთავაზობდა ასა-
მბობებლად; განსაკუთრებით საშიში
იყო ვიტალიანეს ამბოხება (514 წ.). და-
ბოლოს, რომაული ტრადიციის უტკნო-
ბი ხსოვნა, გამუდმებით რომ ასაზრ-
დოებდა რომაული სამყაროს — „რო-
მანიის“ აუცილებელი ერთიანობის
იდეას, დასავლეთისაკენ მიაქცევედა პო-
ლიტიკურ აზრს.

ამ არამყარი მდგომარეობიდან თა-
ვის დასაღწევად საჭირო იყო ძლიერი
ხელი, მკაფიოდ ჩამოყალიბებული და
მკაცრად მიზანდასახული პოლიტიკა.
ამნაირი პოლიტიკის განმახორციელებ-
ლად იმპერიას იუსტინიანე მოევლინა.

თავი II

იუსტინიანეს მმართველობა და
ბიზანტიის იმპერია VI საუკუნეში
(518—610)

1. იუსტინიანეს დინასტიის დასაბამი.
- II. იუსტინიანეს ხასიათი, მისი პო-
ლიტიკა და გარემოცვა. — III. იუს-
ტინიანეს საგარეო პოლიტიკა. — IV.
იუსტინიანეს შინა მმართველობა. — V.
ბიზანტიური ცივილიზაცია II საუკუ-
ნეში. — VI. იუსტინიანეს საქმის ია-
ვარყოფა (565-610 წ.).